TD F 131

2.30€. Any 17. La Franja, novembre de 2016

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

Trobada a Queretes

La vila matarranyenca acull la 27a Trobada Cultural del Matarranya, amb presentacions, música, visita al patrimoni i tast de vins. **[p.5]**

Guerra i revolució a Fraga

Les Jornades Culturals i Llibertàries d'enguany ens faran "Conèixer lo passat, comprendre lo present, construir lo futur". **[p.7]**

Albelda i l'aigua

Una conferència del geògraf Ignasi Aldomà mostra la saviesa històrica de la gent de secà a l'hora d'aprofitar els escassos recursos hídrics. **[p.9]**

Premis de l'aragonès

María Bitoria Nicolás i Inazio Almudébar reben els primers premis Chuana Coscujuela per la seua dedicació a la llengua aragonesa. **[p.16]**

MESTRES ESCOLA FUTUR

p. 10, 13
i al NOU SUPLEMENT
Temps d'Escola

Sumari

2 Cartes dels lectors
3 Editorial
4 Matarranya
7 Baix Cinca
8 Llitera
9 Ribagorça
10 Entrevista
13 Tema del mes
14 Opinió
16 Aragó
17 Personatge del mes
18 Països Catalans
19 Opinió

Imatge coberta: Llàpissos de colors (Foto Jarkko Mänty, CC0 Public Domain).

TEMPS DE **FRANJA** 131

Edita:

Iniciativa Cultural de la Franja

C. Major 4, 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21
· Associació Cultural del Matarranya
· Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
· Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès i Isabel Calaf
info@teresantolin.com

Gestió i administració: Cèlia Badet

Cap de redacció i maquetació gràfica: Isabel Calaf · tempsdefranja@gmail.com

Consell de redacció:
Matarranya: M. D. Gimeno, Carles Sancho.
Baix Cinca: Rosa Arqué, Hugo Sorolla.
Llitera: Josep Espluga
Ribagorça: Glòria Francino.

Seccions:
Matarranya, Isa Calaf. **Baix Cinca**, Rosa Arqué; **Llitera**, Josep Espluga; **Ribagorça**, Glòria Francino; **Cultura**, Hèctor Moret; **Entrevistes**, Ramón Mur; **PP.CC.**, Hugo Sorolla; **Aragó**, Carles Terès.

Opinió: Marina d'Algars, Esteve Betrià, Benet Martín, Artur Quintana, Francesc Ricart, Carles Terès, Joaquim Torrent.

Col·laboradors: José Miguel Gràcia, Júlia Llambert, Jordi Marín, Ajuntament de Mequinensa, Artur Quintana.

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolín
info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellès

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

Cartes dels lectors

PP i Ciutadans neguen el debat en aragonès a les Corts

El propassat 20 d'octubre, els diputats del PP (Roberto Bermúdez) i Ciutadans (Susana Gaspar) a les Corts d'Aragó, van decidir queixar-se i negar-se a participar en un debat traduït a l'aragonès. La moció de Podem-Aragó en defensa del poble de Jánovas va estar exposada pel seu diputat Nacho Escartín en castellà i després va fer el mateix traduint-lo a l'aragonès.

Durant el seu discurs en aquesta llengua es van escoltar crits i insults per interrompre'l, com "tonto del culo", "ven con boina"..., i els diputats de PP i Ciutadans es van negar a votar. Fins i tot el portaveu de la ponència de "Desenvolupament Rural" Ramón Celma (PP) va expressar que la restitució de Jánovas era un tema prou "seriós" com per tractar-lo amb "comèdies".

Les excuses legals interposades per PP i Ciutadans, que la presidenta de la taula Violeta Barba no va poder rebatre, són la manca de legalitat i/o oficialitat de la llengua aragonesa, al·legant la incapacitat per entendre-la per part dels diputats. El PP va declarar que es negarà a participar en qualsevol debat on s'empri la llengua aragonesa, encara que l'Estatut d'Aragó al·ludeix a la no "discriminació en les Corts d'Aragó per raó de la llengua". Aquest haurà de ser actualitzat ben aviat perquè la normalitat en l'ús de la llengua aragonesa i catalana pugui ser efectiva.

Col·lectiu Esfendemos as Luengas

És Temps d'Escola!

Amb aquest *Temps de Franja* rebreu el nou suplement *Temps d'Escola*, elaborat amb materials proporcionats pels docents dels centres d'ensenyament de l'Aragó catalanòfon. Feia temps que calia una iniciativa que connectés els més jóvens amb la nostra publicació. Per això, quan el company Pietro Cucalón ens ho va proposar, es pot dir que es van ajuntar "la fam i les ganes de menjar".

El suplement suposa un esforç per part de tots: dels mestres i alumnes que repleguen i elaboren els materials, del coordinador que els tria i ordena i també dels que s'encarreguen de donar-li forma gràfica. Però també suposa una càrrega econòmica suplementària per a les associacions editores que, de fet, no es poden permetre. No obstant creiem que, si volem que la llengua catalana pervisqui amb dignitat en aquest Aragó que, massa sovint, tan difícil ens ho posa, l'aposta s'ho val. I l'única manera de projectar-nos al futur és col·laborar amb el col·lectiu de docents que ensenyen la llengua a les noves generacions. Esperem que us agradi. L'hem fet amb tota la il·lusió.

A Temps de Franja volem saber la teua opinió. ***Envia'ns les teues cartes,*** *tot indicant el teu nom i població, a:* tempsdefranja@gmail.com

COMARCA DEL matarraña

INSTITUTO DE ESTUDIOS ALTOARAGONESES
Diputación de Huesca

GOBIERNO DE ARAGON
Departamento de Educación, Cultura y Deporte

Diputació de Lleida

INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCS
Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

TEMPS DE FRANJA
Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

SUBSCRIU-T'HI
T. 978 85 15 21
tempsdefranja@gmail.com

Recordem a tots els **subscriptors** de *Temps de Franja* que ens comuniquin la seva adreça de correu electrònic a **administracio@ascuma.org** per a rebre els pdf dels números digitals

En venda a:
Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia i Kiosko Casanova. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Lleida:** Llibreria de la Generalitat. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saidí:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papelería Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** Llibreria El Temple. **Vall-de-roures:** Llibreria Serret.

Minories lingüístiques: entre el reconeixement oficial i l'absència mediàtica

Diverses iniciatives de l'actual govern autonòmic del PSOE-CHA pretenen un reconeixement de les llengües minoritàries aragoneses. Encomençant per denominar-les pel seu nom, català i aragonès, resulta ben evident amb la creació per primera volta a la nostra història recent d'una Direcció General de Política Lingüística, presidida per José Luis López Susín, expert en dret lingüístic aragonès. A l'àmbit de l'escola s'ha incorporat personal tècnic en llengües dins de la Conselleria de Cultura, Esports i Patrimoni; i la zona catalanoparlant ha recuperat lo suprimit programa d'animació cultural escolar Jesús Moncada —lo Luzía Dueso per l'aragonès s'havia mantingut—; però, malgrat un millor tractament curricular de les assignatures respectives, continuen sent voluntàries entre els alumnes. Los Premis Guillem Nicolau i Pedro Arnal Cavero a la creació literària en català i aragonès respectivament, que el director general de Cultura Humberto Vadillo havia unificat i reduït a mera menció honorífica, han tornat a la seua condició original en dotació econòmica i compromís de publicació. I s'han creat los Premis Desideri Lombarte i Chuana Coscujuela, que amb caràcter bianual s'atorguen a personalitats destacades en la defensa del patrimoni cultural i lingüístic català i aragonès, respectivament: la firma del president Lambán rubricava els seus decrets de concessió i les cerimònies dels dos lliuraments van exhibir una alta representació institucional a Penaroja i a Osca, per este ordre, amb la consellera d'Educació i Cultura, María Teresa Pérez Esteban, acompanyada pel conseller Soro de Vertebració del Territori.

Lluny queden los temps del LAPAO i del LAPAPYP de la consellera Serrat, en què la negació oficial del nom mostrava un desig d'uniformització i d'identificació d'Aragó amb lo castellà i de la cultura en esta llengua amb "la" cultura.

José Bada conversant amb la consellera d'Educació, el conseller de Vertebració del Territori i el director de Política Lingüística en l'entrega dels premis Desideri Lombarte a Pena-roja
SIGRID SCHMIDT VON DER TWER

Però tampoc podem considerar que l'aproximació actual sigue valenta, bé per conviccions internes del partit que governa, bé per factors de càlcul electoral, amb la por de ser acusats per l'oposició o per part de l'electorat de vel·leïtats independentistes. I això que les dos comunitats en qüestió tenen un baix nombre de parlants i que mai s'han caracteritzat ni per reivindicar la cultura autòctona ni per voler moure cap a l'Oest la línia de frontera.

Significatiu d'este context és la posició de la premsa radicada a Saragossa i intitulada "de Aragón" envers les llengües minoritàries. En la seua línia habitual d'omissió, breus línies sobre disposicions de política lingüística i cap crònica dels mencionats Premi Desideri Lombarte i Chuana Coscojuela: ni Aragón Televisión ni les cadenes regionals de ràdio ni els diaris d'àmbit regional, *Heraldo de Aragón*, *El Periódico de Aragón* i *ABC Aragón*. Ja al dia a dia, la col·laboració en aragonès de José María Satué cada domenge a l'*Heraldo*, limitada a temes costumistes, no passa de ser una concessió al folklore inofensiu; cap espai, ni així, pareix possible per al català. Lloables excepcions són la columna sabatina "Lo cresol" del *Diario de Teruel* i la de "Viles i gents" a *La Comarca* d'Alcanyís, potser perquè "Teruel existe" però, petit i massa lluny de la plaça dura de Saragossa, inquieta poc. Es fa difícil imaginar no ja un espai en aragonès o en català a la nostra tele sinó també que un ciutadà de la comunitat hi pugue intervindre en la seua llengua materna catalana o aragonesa; ni tan sols a un programa com *Bien dicho*, sobre curiositats lingüístiques, a on les dedicades a pobles catalanoparlants han estat exhibides amb un enfocament exòtic i banalitzador.

La posició majoritària de la ciutadania aragonesa, més pròxima cultural i ideològicament a la Castella madrilenya que a les comunitats de l'antiua Corona d'Aragó, mos seguís condemnant a un únic model d'aragonès possible, castellanoparlat, que es definís pel seu amor al Pilar i a la jota de coreografies marcials, cantada en castellà.

Fe d'errades:

En la secció 'Personatge del mes' del TdF 130 es diu que el biografiat va defensar la seua tesi doctoral, cosa que no va arribar a succeir. L'error és atribuïble a la redactora de l'escrit i no a la persona entrevistada.

Lo Molinar, 20 anys

// CARLES SANCHO

Enguany fa vint anys que es va publicar *Lo Molinar* un treball d'investigació que consta de 3 volums: 1. Narrativa i teatre, 2. Cançoner i 3. Gèneres menors. El nom del recull, *Lo Molinar*, és un homenatge al mas de Pena-roja on va nàixer Desideri Lombarte, un dels impulsors del projecte que va morir a pocs mesos d'haver començar el treball recopilatori. És el recull de la literatura popular catalana al Matarranya i Mequinensa on hi vam participar 3 coordinadors, unes 50 persones com a informants i uns 300 enquestats amb un resultat final de 4.500 textos diferents i unes 200 transcripcions musicals. El treball de recerca del *Molinar* va obtenir dues beques de l'Instituto de Estudios Turolenses en els anys 1988 i 1989 i el compromís de la seua publicació i el 1r Premi d'Investigació Amanda Llevot 1992. El material recuperat en la investigació pot consultar-se a la Biblioteca Pública de Calaceit i a l'Instituto de Estudios Turolenses a Terol. Posteriorment, l'Associació Cultural del Matarranya, amb seu a Calaceit, entitat a la que pertanyien els coordinadors, va encarregar-se de digitalitzar els materials recuperats, gràcies a un ajut a l'associació, per a facilitar la seua consulta i evitar el deteriorament dels originals en paper i en cinta de casset. Actualment estem treballant perquè els materials del *Molinar* apareguem i puguen ser consultats també a través d'internet en el 'Catálogo Artístico y Cultural del Bajo Aragón de la Fundación Quílez Llisterri' en l'apartat de 'Catálogo del Patrimonio Musical' del Matarranya. Dels enquestats que ens van aportar més informació —lògicament els de més edat— la major part ja s'han mort però ens queda recollit una part del seu valuós testimoni oral. Ha sigut el treball de referència per a altres obres de literatura tradicional que s'han publicat posteriorment, sobre una vila —Mont-roig, Massalió i la Freixneda— o vàries —Maella, Favara, Faió i Nonasp—, un personatge —la tia Pasquala i Tomàs Riba—, un tema —Sant Antoni i jocs tradicionals— o un gènere —narracions—. Encara avui, després de vint anys, es pot trobar algun volum de la trilogia a la venda en les llibreries. Posteriorment, el 1997, es van publicar tres volums del treball *Bllat Colrat* que recullen la literatura popular catalana del Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça per completar l'interessant patrimoni immaterial de la Franja.

Pasquala Portolés, informant de *Lo Molinar*
ANTONIO BERGUA AZNAR

2a edició dels Fòrums de la Concòrdia d'Alcanyís

// REDACCIÓ

El passat 23 d'octubre, al palau Ardid d'Alcanyís, es va clourre la segona edició dels Fòrums de la Concòrdia, que tenen com a objectiu protegir el patrimoni cultural comú dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó. El mont-rogí Ernesto Martín Peris, doctor en Filosofia i Ciències de l'Educació i fundador Grup de Recerca sobre Aprenentatge i Ensenyament de Llengües, va llegir les conclusions de les jornades. Els temes tractats enguany van ser els béns artístics de l'Església d'Aragó i Catalunya i l'ús i denominació de les llengües pròpies dels territoris hispànics de l'antiga Corona d'Aragó.

Respecte als béns eclesiàstics, el Catedràtic d'Història de l'Art de la Universitat de Lleida i director del CIMM (Centre d'Investigació Medieval i Moderna), Ximo Company, va comentar que, amb la redacció d'aquest manifest, "s'estan construint les bastides per apropar les diverses postures". La proposta de l'associació és la creació d'una Junta del patrimoni cultural comú, composta per professionals procedents de tots els territoris que assumiria la gestió dels béns amb criteris museístics i científics. També tindria com a funció primordial "l'establiment de relacions estretes entre totes les parts, el foment de l'intercanvi i la planificació d'exposicions i activitats conjuntes". El professor va remarcar que aquesta proposta és la més constructiva que s'ha fet després de 21 anys de litigi.

José Bada, ex-conseller de Cultura del Govern d'Aragó, va tocar el tema referent a l'ús i la denominació de les llengües vernacles. Segons ell, caldria la creació d'una junta integrada per lingüistes. Va subratllar que és imprescindible superar el silenci que hi ha davant el fet que a Aragó s'hi parla català.

El president de l'associació Fòrums de la Concòrdia, Ángel Quílez Llisterri, va afirmar que l'objectiu d'aquesta trobada ha estat col·locar en un pla superior ambdós problemes. "La identitat pròpia no està renyida amb el treball comú", va remarcar.

Ángel Quílez va detallar les properes accions de l'associació, destinades a l'àmbit educatiu. El primer semestre de 2017 se celebrarà la trobada del Fòrum Júnior, amb els alumnes d'instituts d'Alcanyís, Tortosa i Vinaròs, ciutats agermanades. D'altra banda, també es treballarà, mitjançant conveni, amb universitats d'Aragó, Catalunya i el País Valencià.

Com a conclusió, el president va declarar que "La segona edició ha resultat un èxit i estem tots molt contents, sobretot, perquè la voluntat de consens, que és el que ens guia, s'ha aconseguit. S'ha pogut elaborar un Manifest pel Patrimoni Cultural comú als territoris que formaven l'antiga Corona d'Aragó que ha satisfet a tothom".

Queretes rep la Trobada Cultural de l'Associació Cultural del Matarranya

// José Miguel Gràcia

Amb un bon oratge i flaires de verema va començar, al migdia del passat 24 de setembre a Queretes, la 27a Trobada Cultural d'ASCUMA. Primer la benvinguda de l'alcalde, seguida de la presentació d'ASCUMA, amb un resum de les seues activitats i actuacions, a càrrec del president Juan Luis Camps i després Juan Manuel Aragonès va parlar de Clarió. Tot seguit Carles Sancho va presentar el llibre de Lluís Rajadell *La ternura del pistolero. Batiste, el anarquista indómito* tan ben documentat com il·lustrat. I en acabar, la Rondalla del Ports començà les improvisacions amb aires matarranyencs.

El dinar de germanor va tenir lloc al restaurant La Era de Queretes: un vermut d'entrada a la balconada i al fons la bella panoràmica de la serralada dels Ports, i a les faldes, Arnes, Horta de Sant Joan i Arenys de Lledó clapejant el verd; i sense pausa la Rondalla dels Ports tocant, cantant i ballant. Vam dinar animadament, xerrant tant com vam poder, perquè a estones el soroll amplificat pel baix sostre ens guanyava. I va tornar la Rondalla dels Ports i van anar cap a la vila a fer una llarga visita passant per la Cooperativa, restes d'antigues bodegues rústiques, per la façana de l'església, pel recinte de l'antic castell, l'arc de la casa Sapera, pel Centre d'Interpretació de Cultura Ibérica i pel carrer Major a la Plaça d'Espanya. Allí tenia lloc l'Alifara de Clarió amb la seua gimcana infantil sobre el vi —entre altres activitats estaven donant forma a una gran bóta de vi. No deixàrem de veure el Portal de Vall-de-roures, la casa Turull, la capella de Sant Antoni de Pàdua, l'antic molí de la vila i la casa castell del Deume. I la Rondalla dels Ports sense parar, incansables, tendres amb la gent d'edat, cobles dirigides a la gent dels balcons, alegria i ironia i sempre tocant, cantant i ballant. Insuperables...

I quan el sol se'n va anar a dormir, una xerrada sobre la verema per Enrique Monreal de Bodegues Mas de Torubio i els vins de la comarca, i un tast ben comentat de tots ells. I per cloure els actes l'actuació del grup Ya Babé. Una jornada completa.

Trobada Cultural del Matarranya
JOSÉ MIGUEL GRÀCIA

El record de Toni Llerda

El passat 24 de setembre, durant la 27a Trobada Cultural del Matarranya a Queretes, l'alcalde de la vila Fernando Camps, en la presentació dels diferents actes de la jornada, va recordar el seu amic Toni Llerda, rival polític, però company d'algunes entitats locals on van coincidir i treballar per aconseguir els seus objectius. Queretes, el seu poble, era prioritari a la ideologia que defensava cadascú. Seguidament, en el torn de paraula de Juan Luis Camps, com a president d'ASCUMA, va recordar que l'anterior convocatòria celebrada a Queretes, la 7a Trobada Cultural del Matarranya, feia exactament vint anys, amb Toni Llerda com a coordinador de les activitats que es van programar. En el parlament Camps destacà que ell va ser qui va iniciar moltes entitats del dens teixit social de la població i en formava part molt activa i destacada. Sense la seua voluntat i compromís permanent l'activitat cultural de la vila s'haguera reduït considerablement. Les entitats locals dinamitzen la població queretana, cap vila de la comarca en tenia tantes: l'Associació Cultural Gent Jove, la penya la Barraca i la Rondalla a finals de la dècada dels 70, la Xaranga Armonía i l'Associació de Pares d'Alumnes durant la dècada dels 80, la Banda Municipal Francisco Turull, la Penya Barcelonista de Queretes, la Coral Francisco Turull i l'Associació de Dones i Consumidors Ilercavònia en la dècada dels 90 i el Grup d'Arqueologia ja com alcalde. A més Toni impulsava i participava en projectes d'àmbit comarcal. Va ser soci fundador a Vall-de-roures de l'Associació Cultural del Matarranya l'estiu del 1989 i el seu primer president i, posteriorment, secretari de l'entitat. Regidor de l'ajuntament de Queretes durant les dècades dels 80 i 90 en diferents legislatures i alcalde des del 1999 fins la seua mort l'agost del 2005. Conseller de la Comarca del Matarranya i diputat provincial. L'homenatge a Toni Llerda durant la 27a Trobada Cultural del Matarranya a la seua estimada vila era una necessitat ineludible i una mostra del nostre agraïment a l'amic sempre recordat.

Les revistes locals al Matarranya

// Carles Sancho

Que a la comarca del Matarranya hi haja actualment 4 revistes locals és tota una heroïcitat dels responsables de les publicacions. Buscar finançament, subscriptors o socis, fer la distribució, recopilar els articles i fotos, corregir textos, omplir les pàgines... és sempre molt complicat a les viles menudes i només les associacions locals ajudades pels ajuntaments poden fer-se càrrec de la seua pervivència. Alguna com *Plana Rassa* de Montroig de l'Associació Cultural Sucarrats de més de vint anys de vida, tota una proesa.

Els nous números de les revistes locals del Matarranya en format de paper apareixen puntualment a l'estiu per aprofitar l'augment de la població a les viles i l'organització de les setmanes culturals que solen coincidir amb el mes d'agost, normalment abans de les festes majors de les poblacions. És la millor manera, entenen en bon criteri els responsables, de difondre les publicacions municipals que tants esforços necessiten per veure de completar les seues pàgines i eixir puntualment al carrer. A Calaceit la revista local *Kalat-Zeyd* va a càrrec de l'Associació de Dones i Consumidors i començà a publicar-se el març del 1996, enguany ix el número 21, on apareixen des de l'inici de la publicació articles en català i en castellà. Fa uns anys es presentava a la població coincidint amb la festa de Sant Jordi que és molt celebrada a la vila amb llibres i roses, però des de fa uns anys, es fa durant la Setmana Cultural abans de festes. Es reparteix entre els socis de l'entitat promotora i es ven. Beseit enguany presentava el número 7 del *Quadern d'Història i Cultura Beseit* que va iniciar el 2010. És tracta d'una publicació anual en què en la primera entrega només hi havia articles escrits en castellà però que a partir del segon exemplar apareixen treballs tant en català com en castellà. Els responsables de la publicació són Luis Latorre i l'Associació de Veïns. La revista es reparteix a la població amb el programa de festes d'agost. *Plana Rasa* és la revista municipal més veterana de la comarca del Matarranya que va començar a publicar-se el gener del 1994. La responsable de l'edició és l'Associació Cultural Sucarrats de Mont-roig. És l'única revista de la comarca que publica dos números anuals: un per Nadal i l'altre a l'estiu. Així que el que ha aparegut a l'agost és el número 45 amb una cinquantena de pàgines, moltes més que les 23 del primer exemplar que iniciava el camí. Una secció destacada i àmplia és 'Mont-roig en la premsa' que recull totes les referències a la població que apareixen en els diferents mitjans d'informació escrits. Des del primer número editen articles tant en català com en castellà. Es reparteix als socis de l'Associació Cultural Sucarrats i també es ven. *Valderrobres Anual*, revista activa des del 2012, és la més recent. Com bé diu a la portada és una publicació d'informació, història i cultura local que edita l'Associació Cultural Repavalde. Va constituir-se quan en el Programa de Festes de Vall-de-roures van deixar d'aparèixer articles i col·laboracions sobre la població o de gent vinculada a la vila. El que s'ha publicat este estiu és el número 4 que correspon al de l'any 2015. Molt majoritàriament escrit en castellà a diferència de les altres revistes locals del Matarranya. Es reparteix entre els socis de Repavalde i es pot comprar. A la Freixneda el 2012 començà a publicar-se *El pregón* de La Fresneda, editada per Centro Social de Cultura de La Fresneda. Els dos primers anys van eixir sis números i el 2014 el número 7, l'últim que van publicar. Quasi tota estava escrita en castellà i tenia format en paper i digital. A Pena-roja al gener del 2009 van iniciar una revista local l'Associació Cultural Tastavins, íntegrament escrita en català *Pinna-rubea* que només aconseguiren publicar el primer número i que el dedicaren de manera monogràfica a la música local.

Coberta de la revista *Plana Rasa* de Mont-roig

L'ESMOLET

Llum // Carles Terès

Acabats d'eixir de la jornada de conclusions del Fòrum de la Concòrdia d'Alcanyís d'enguany, no ens podem estar de sentir-nos més savis que abans. No perquè haguem adquirit nous coneixements (que també), sinó per haver comprovat que és possible tenir una mirada sensata sobre assumptes que, per algun motiu que se m'escapa, s'han convertit en problemes de dimensions colossals. Mentre escoltava els ponents, pensava que s'ha de ser agosarat per debatre aquí a Alcanyís sobre temes com els béns de l'antiga diòcesi de Lleida o la llengua que parlem el aragonesos de les comarques orientals. De fet Alcanyís, a banda d'estar estratègicament situada entre Aragó, Catalunya i el País valencià, és la ciutat de la Concòrdia (1412) i el bressol de grans humanistes del segle XVI. Difícilment trobaríem un lloc millor per a afrontar aquests temes. I és que la solució és en mans dels qui en tenen una visió sense prejudicis, fonamentada en coneixements sòlids i estan governats pel desig d'entesa.

Fòrums com els de la Concòrdia són un raig de llum entre tanta mesquinesa.

Es presenta la Ruta Literària de Moncada a diversos clubs de lectura de biblioteques catalanes

// AJUNTAMENT DE MEQUINENSA

La cultura, i més concretament la ruta literària sobre Jesús Moncada, pot servir també per donar a conèixer Mequinensa com a destí turístic. Dins d'eixa línia de treball, l'Ajuntament ha programat la difusió de la ruta de Jesús Moncada, que recupera els punts més importants de referència de l'obra de l'escriptor mequinensà, entre clubs de lectura de diverses biblioteques catalanes que ja havien previst la lectura de *Camí de Sirga*, *El cafè de la granota* o *Calaveres Atònites*. En concret, s'han realitzat trobades amb els clubs de lectura de les biblioteques de Collbató, Puigcerdà i la Marta Mata de Cornellà de Llobregat.

Club de lectura Jesús Moncada
AJUNTAMENT DE MEQUINENSA

La iniciativa s'inclou dins del projecte "Espais escrits", la xarxa de patrimoni literari que vincula als escriptors amb el territori, i vol presentar el vincle de Moncada amb el seu poble, el paisatge, la seva història lligada a la mineria i la construcció del pantà, la biografia de l'autor o les seves aficions a la pintura i la fotografia.

Per acabar l'activitat, els lectors són convidats a fer la ruta literària directament a Mequinensa i a visitar el museu amb un espai dedicat a Moncada.

JORNADES CULTURAL I LLIBERTÀRIES FRAGA 2016

Guerra i Revolució 1936-2016

// ROSA ARQUÉ

L'any 2016 es compleixen 80 anys de la revolta militar que va sumir a Espanya en una cruenta Guerra Civil i una dictadura feixista de gairebé quaranta anys. Són dos fets històrics de gran transcendència i àmpliament estudiats i analitzats.

Menys coneguda és la història de la Revolució Social que simultàniament va esclatar en moltes ciutats i àmplies zones rurals del país. Les persones que la van viure i la van fer possible van ser també les que van actuar de forma decisiva per intentar frenar el cop militar.

Els participants en la Revolució Social de 1936 van poder en pocs dies organitzar la vida econòmica, política i social al marge de les estructures del govern de la República. La seua energia, el seu entusiasme i el seu valor van marcar eix període tan breu de temps que va quedar gravat per sempre en les seues vides.

En homenatge a totes eixes persones, a la seua memòria i al seu llegat, des de la CNT de Fraga i el Centre d'Estudis Llibertaris "José Alberola" s'ha decidit organitzar les Jornades Culturals i Llibertàries d'enguany entorn a eix episodi històric, amb el subtítol: Guerra i Revolució 1936-2016 – Conèixer lo passat, comprendre lo present, construir lo futur.

Segons l'organització, la intenció no és la de centrar-se en la qüestió estrictament militar i de guerra, sinó la d'aprofundir en els fets polítics i socials que freqüentment són obviats o tergiversats per les versions més habituals dels historiadors oficials o partidistes.

La novetat es troba en la temporalització de les jornades, ja que els actes s'han programat en dos períodes de temps diferents: al juliol es van fer dos projeccions de cine (*Terra i Llibertat* i *El Laberint del Faune*) i al novembre arriben les xerrades. Agustin Guillamón (historiador, 19/11), Assumpta Castillo (historiadora, 26/11) i Carlos Taibo (professor de ciències polítiques i escriptor, 01/12) ens il·lustraran sobre el període de la república, la guerra, la revolució, el col·lectivisme agrari i la vigència de les idees llibertàries respectivament. A més, com a complement a les xerrades, es farà un passeig per la Fraga llibertària, el dia 20 de novembre.

CENTRE D'ESTUDIS LLIBERTARIS JOSÉ ALBEROLA

Eixes jornades pretenen crear un espai d'anàlisi, debat i reflexió al voltant d'aquest tema històric tan poc conegut. Es mirarà d'extreure'n lliçons constructives per aplicar al present, i tot des d'una perspectiva crítica i no dogmàtica.

Gent de secà que sap molt d'aigua

// JOSEP ESPLUGA

El passat 21 d'octubre es va celebrar a Albelda una conferència titulada "L'aigua i la pedra seca: de les Garrigues a la Llitera", a càrrec d'Ignasi Aldomà, geògraf expert en planificació territorial i de l'aigua, professor de la Universitat de Lleida. El ponent va demostrar que la gent de secà ha desenvolupat moltes infraestructures i regles col·lectives per a gestionar l'aigua de manera sostenible: bancals, pous, fonts, marges, aljubs, basses i bassons, aigüeres als camins, sèquies, cadolles, etc., així com un conjunt de coneixements tradicionals sobre com mantindre l'aigua en bon estat al llarg del cicle anual. Tot un patrimoni cultural dels secans, com molts dels pobles de la Ribagorça, de la Llitera alta o del Matarranya, on des de temps immemorials cada nucli urbà s'ha espavilat per a obtenir i gestionar uns recursos hídrics escassos de manera que fossen suficients per a la sostenibilitat social i ambiental del territori.

Tot i que la xerrada de l'Ignasi Aldomà va començar parlant de l'ús de la pedra seca en la construcció d'infraestructures de gestió de l'aigua al secà, progressivament va derivar cap a un debat sobre el model agrari hegemònic i les seues limitacions i dificultats per a fixar població al món rural. Va quedar clar que el model actual no és sostenible ni ambientalment ni social, i que només s'aguanta gràcies a un entramat de subvencions agràries molt poc equitatives. Probablement, l'aposta per models més agroecològics, capaços de recuperar els coneixements tradicionals sobre la gestió de l'aigua, però també sobre la recuperació de varietats locals, circuits alternatius de comercialització, etc., seria molt més pertinent per al futur dels pobles de secà com els nostres.

L'Ignasi Aldomà va explicar com la industrialització de la nostra societat va comportar canvis substancials en la vida rural, potenciant altres formes d'aprofitament dels recursos hídrics, més encaminats a la producció agrària massiva i sense preocupar-se gaire de la seua sostenibilitat, ni de la gestió de l'escassetat, ni dels seus impactes socials. El coneixement d'aquelles tècniques i infraestructures hidràuliques podrien afavorir la viabilitat dels nostres pobles, ja que no només suposen un patrimoni cultural i arquitectònic molt valuós, sinó que a més poden ser molt útils per adaptar-se a un context de canvi climàtic com el que pronostiquen els científics.

Ignasi Aldomà (esquerra) i Joan Rovira (president del Cellit, a la dreta)
JOSEP ESPLUGA

La xerrada ha format part del cicle de conferències sobre **"Etnografia Lliterana"** que el Centre d'Estudis Lliterans ha programat per esta tardor. El cicle va començar el passat 14 d'octubre a Binèfar, amb una conferència d'**Eugenio Monesma** sobre "Piedras rituales y funcionales del Alto Aragón", va continuar el 21 d'octubre la xerrada d'**Ignasi Aldomà** sobre "L'aigua i la pedra seca, de les Garrigues a la Llitera", i ha tingut continuïtat amb les de **Mateu Esquerra** sobre "Les voltes, tècniques constructives i singularitats" (Alcampell, 28 d'octubre); de **Laia Brualla** "Les voltes, un patrimoni llliterà en perill" (Altorricó, 5 de novembre), i de **Rubén Oliver** sobre "Les voltes, construccions agrícoles del Somontano" (Tamarit, 11 de novembre). Trobareu més informació a la web del Cellit: http://www.cellit.es/

Dinosaures i romànic: una proposta amena i profitosa

// Glòria Francino

Alumnes de l'Institut Torrevicens de Lleida
GLÒRIA FRANCINO

Els alumnes de primer de batxillerat de l'Institut Torrevicens de Lleida , acompanyats de tres professores, han fet una sortida didàctica i alhora divertida, *docere delectando*, segons els romans, a dos pobles ribagorçans.

L'itinerari ha començat amb la visita al Museu dels Dinosaures d'Areny, on es pot conèixer una part de la història d'aquests éssers de fa més de 65 milions d'anys. És el geòleg de Tremp, Lluís Ardèvol, qui descobreix les restes de dinosaures, seguint l'estudi de les roques des de la Conca de Tremp i Isona fins arribar a terres ribagorçanes. Des de llavors, un grup de científics de la Universitat de Saragossa, amb col·laboració amb la de Barcelona fan l'estudi d'uns dels jaciments amb més restes de dinosaures, abans de la seva extinció. Destaquen sobretot les vèrtebres d'una espècie fins aquell moment desconeguda, que els experts anomenen *Arenysauri*, en honor a la població a la qual pertanyen el fòssils. Hi ha dos llocs estratègics: un a una hora del nucli de la vil·la: el jaciment Blasi, amb molts restes d'ossamenta, i l'altre, el jaciment d'icnites, petjades marcades a la roca, a uns quinze minuts a peu, on també s'ha reproduït un dinosaure a mida real, semblant al que es pot contemplar al museu. Un audiovisual explica amb claredat la història sobre dels dinosaures i la investigació duta a terme, que demostra la pervivència d'una espècie d'herbívors anomenada *Arensauri*, els últims dinosaures d'Europa. En paraules dels experts es tracta d'un dels jaciments més importants quant a fòssils de dinosaure: *Arenysauri* i *Blasisauri*. Cal afegir que no totes les troballes dels restes són al museu, però les suficients per a conèixer la vida d'aquests animals, que podien caminar a dos o quatre potes, segons les circumstàncies, nadar —l'oceà Atlàntic arribava fins aquestes terres— i, fins i tot, volar, depenent de les espècies.

El Centre d'Interpretació de la Ribagorça, situat a casa del Governador, dins d'una plaça amb arcs gòtics i algun de mig punt i amb porxos, és un dels molts racons històrics que recorden la importància del castell d'Areny durant l'època medieval, permet conèixer la història del comtat de la Ribagorça aragonesa, el seu art i algunes de les seves característiques de la flora, la fauna i els minerals que conformen la comarca. La visita comença amb un audiovisual que recull els aspectes més rellevants de les poblacions i el paisatge. Aquest museu des de la seva existència ha sofert una renovació, amb canvi d'imatge i menys informació escrita.

A Sopeira van conèixer una de les mostres més representatives del romànic de la Noguera Ribagorçana: el Monestir d'Alaó, consagrat pel bisbe de Roda d'Isàvena Sant Ramon l'any 1123, tot i que el document més antic d'aquesta església és de l'any 806-814, en el qual el comte Bigó de Tolosa dóna poders a l'abat Crisogoni perquè restauri l'antic temple visigòtic. Després hi va haver altres consagracions fins arribar al romànic d'avui, amb planta basilical de tres naus i els seus respectius absis, les restes del claustre, el paviment, i l'ornamentació exterior amb arcs llombards i el fris en forma de quadrats d'escacs. Situat entre un paisatge envoltat de roques, aigua i vegetació, que ja presenta els colors de la tardor.

Per a les visites dels museus d'Areny cal posar-se en contacte amb l'oficina de turisme de la comarca de la Ribagorça situada a Graus, i per a visitar el Monestir d'Alaó, a casa Eduardo de Sopeira. Dues propostes per a gaudir i aprendre.

MIGUEL OMEDAS, UN MESTRE D'ESCOLA BAIXARAGONÈS A CATALUNYA

"La cultura és cultiu"

// RAMÓN MUR

Miguel Omedas Rueda (Alcorisa, 1940-2016) ens ha deixat després que jo tingués el plaer d'entrevistar-lo per a *TdF* a l'estudi del seu antic alumne Carles Terès, a Alcanyís. L'entrevista va ser, en alguns moments, un torrent de preguntes que tant Terès com jo li fèiem a en Miguel. Però va haver també ocasions en què els entrevistats semblaven dos, el mestre i l'alumne, entrellaçats pels records viscuts fa més de 30 anys en les aules d'ensenyament primari. Omedas va ser un mestre d'escola vocacional que va passar per la vida cultivant la ment de seus alumnes perquè ell pensava que "la cultura és cultiu". Així ho confessava i, d'acord amb el seu pensament, va viure en aquest món ensenyant, cultivant la cultura, la saviesa, dels alumnes. I és que la cultura i la saviesa no neixen per generació espontània sinó que s'han de conrear, com deia Miguel Omedas.

Miguel Omedas el passat 9 de juliol
CARLES TERÈS

Ja un tant amoïnat pel seu estat de salut, vaig entrevistar a Miguel Omedas el passat mes de juliol. Acompanyat del seu antic alumne, Carles Terès, va anar desgranant tota la seva vida personal i professional sense saber que aquelles declaracions per *TdF* eren les seves últimes confessions. La timidesa de Miguel l'inclinava a passar desapercebut i fugia de qualsevol classe de protagonisme. Però va accedir amablement a concedir-nos l'entrevista perquè tampoc li agradava mostrar-se esquerp amb els alumnes que, com Carles, guarden un record inesborrable del mestre Omedas. I la trobada va resultar un moment entranyable, carregat de sinceritat i de certa emoció.

Pregunta. *Vostè va ser un d'aquells mestres nacionals de l'època franquista, no?*

Resposta. Sí, llavors es deien així, mestres nacionals. Vaig fer magisteri a Terol encara que després vaig estudiar també Psicologia i Pedagogia. La veritat és que vaig sortir de l'Escola de magisteri amb poques ganes d'exercir la professió

P. *Per què?*

R. Doncs perquè volia seguir estudiant perquè la formació dels mestres d'aleshores era molt pobra i jo volia adquirir una preparació més completa. Cal tenir en compte que jo als 13 anys vaig marxar d'Alcorisa per estudiar Formació Professional a Terol on vaig estudiar electricitat i fins i tot vaig fer unes pràctiques a la Central Tèrmica d'Escatrón. Però allò no era per a mi; en dibuix lineal, per exemple, era un autèntic desastre.

P. *I així va ser com es va orientar cap a les lletres?*

R. La veritat és que jo mai he perdut el temps. I els vaig dir als meus pares que eren carnissers que em possessin una granja, que ja camparia. Però no vaig aconseguir convèncer-los. A mi m'agradava molt llegir de tot i un capellà va ser el que va convèncer al meu pare perquè fes el batxillerat. Així va ser, ho vaig fer amb força facilitat, excepte en el llatí que se'm va fer molt costa amunt i per això vaig tenir la gran ajuda d'un germà meu, dos anys més jove, que era al seminari. Total, que quan vaig acabar el batxillerat vaig estudiar magisteri que va resultar ser tan frustrant que, tot i que vaig guanyar l'oposició corresponent per ocupar la meva primera plaça de mestre, no desitjava exercir sinó que preferia seguir estudiant per completar la meva formació.

P. *Però, com i quan va començar la seva llarga trajectòria dedicada a l'ensenyament?*

«Jo mai he perdut el temps. Vaig començar FP als 13 anys, després el batxillerat, vaig fer magisteri a Terol i vaig acabar com a llicenciat en Psicologia i Pedagogia a Barcelona»

R. Llavors mateix va començar tot. Hi havia una beca universitària que es deia de llicenciatura i per a la qual exigien haver exercit dos anys de mestre, que no era el meu cas. Tot i així em van concedir beca per a un any i vaig començar els cursos comuns de Filosofia i Lletres a Saragossa. Però al segon any vaig haver d'incorporar-me al cos de mestres nacionals i em van destinar a Escucha. Per tant, aquell curs va ser un anar i venir d'Escucha a Saragossa. En aquest poble miner de la província de Terol, que feia olor de sutge i carbonissa, moltes cases queien, al principi vaig sentir-me enterrat en vida. Però em vaig equivocar. Va ser un dels anys més meravellosos de la meva vida. Vaig començar amb els nens més petits, que és el que sempre més m'ha agradat. A Escucha hi havia 11 mestres, tots molt joves, com era jo aleshores, i uns altres dos més per a l'escola d'alfabetització d'adults.

P. *Recorda de quina època concreta estem parlant?*

R. Doncs mira, estant a Escucha es va produir l'assassinat de Kennedy

[1963]. Allà s'estava desenvolupant el pla d'alfabetització del règim que, amb tots els seus defectes i mancances, va fer molt de bé. Recordo que un alumne de cinc anys em va dir 'el meu pare no sap llegir' i en agraïment perquè estàvem acabant amb l'analfabetisme del seu pare, em va regalar dos paquets de tabac. Llavors encara quedava força analfabetisme a Espanya, cosa que hem oblidat i a la que no podem donar la transcendència que llavors va tenir. L'analfabetisme era un mal social, avui feliçment superat.

Un moment de l'entrevista
CÈLIA ANTOLÍN

"Barcelona era... Europa"

P. *Vostè és molt crític amb la formació que en la seva època van rebre els mestres. Creu que avui és millor i adaptada a les exigències dels temps?*
R. Allò no té res a veure amb el d'avui. Estic apartat de la professió i desconec si de veritat els mestres reben una formació adequada. Però segur que disposen de molts més mitjans que nosaltres. Nosaltres no teníem res i havíem de buscar-nos la vida. És el que jo vaig fer: obrir-me camí completant la meva formació a la Universitat mentre treballava. Quan vaig acabar el segon curs de Filosofia em vaig haver de traslladar a Barcelona perquè a Saragossa no s'impartia l'especialitat de Psicologia i Pedagogia. Així va començar la meva vida a Catalunya. El canvi de Saragossa a Barcelona va ser radical. Vaig passar d'un món deturat en el temps a un altre en constant mobilització. Barcelona era, llavors... era Europa. Va haver-hi cursos d'un mes de classe, altres de quatre o cinc... Tots els dies hi havia mobilitzacions estudiantils, el règim va inhabilitar als catedràtics més significats. Jo vaig aprovar els cursos sense dificultat i vaig aprendre molt, molt: sensibilitat social i política, a fer front a la realitat, van ser uns anys molt importants.

P. *I és a Barcelona on comença en realitat el professor Omedas a desenvolupar la seva vocació ...*
R. Vaig conèixer, primer com a alumne, després ja com a professor, centres molt importants de l'època: el Col·legi Major Ramon Llull, l'Elisenda de Montcada i el Col·legi de 'la Caixa' de la Verneda. Aviat vaig descobrir que el que m'agradava era estar a l'Escola, sobretot amb els nens més petits. Em van donar plaça a l'escola Alfons el Magnànim, al Besòs. I vaig aprendre mètodes avantguardistes d'ensenyament com el mètode 'Cuisenaire'. Ensenyàvem matemàtiques als nens de quatre anys tot jugant.

"És molt difícil ser un destacat professor de matemàtiques, tot i que, en línies generals, és més fàcil ensenyar ciències que lletres"

P. *Va ser llavors quan ja va rebre una formació millor amb professors més capacitats?*
R. Bé sempre vaig tenir mestres inoblidables, fins i tot en els pitjors moments. Per exemple, a Alcorisa n'hi havia un, José Roca, que era hereu de la formació que la República va donar als mestres, i ens

De la dictadura a la democràcia

Miguel Omedas Rueda va ser mestre d'escola durant la Dictadura i en la Democràcia. Va estudiar en aquella Espanya fosca i gris dels anys 50-60 del segle passat i va ser educador, formador de persones, quan el país amb prou feines despertava, però s'enlairava a poc a poc gràcies a professionals de l'ensenyament com Miguel, recentment mort.
Fill d'uns carnissers de Alcorisa, va ser el tercer de sis germans, els quatre primers homes, les dues últimes dones. Va créixer en aquella "Alcorisa en blau", on el baluard principal del saber estava en un seminari menor del que van sortir brillants professionals i fins i tot bisbes. En aquell internat de seminaristes hi estudià Saturnino, germà de Miguel, dos anys més jove, que va ser el seu professor de llatí. Saturnino va morir de leucèmia als 21 anys a la Universitat Pontifícia de Comillas a la qual havia estat enviat pel seu brillant i prometedor expedient acadèmic. Miguel no va oblidar mai al seu quart germà, el seu mestre de llatinitat.
Solter i sense descendència, Miguel va viatjar molt pel món, però va començar a Escucha ensenyant la vida a nens de sis anys i es va jubilar també en una escola de pàrvuls a Alcorisa. Miguel va passar per aquesta vida envoltat d'una llarga prole de fills: els seus alumnes. No presumia de res, ell era de natural tímid, entranyable en el tracte, aficionat a la música i tantes coses belles de la vida que va deixar a finals del passat mes de setembre.
Miguel Omedas Rueda va haver de deixar de tocar la guitarra per una molesta tendinitis. Però mai va perdre la vocació d'ensenyar i educar. "Sempre he estat molt lliurepensador", deia i li agradava citar aquesta frase d'Unamuno: "Con mi bastón y mi sombrero soy especie única".

ensenyava implicant-nos en la vida. Però, sí, era una excepció, res a veure amb la resta. També en recordo un altre, don Ventura, que era d'Ateca. Mai és tot negatiu i sempre es treu alguna cosa positiva. Per exemple, un mestre dur, intransigent, va ser el que ens va ficar el gust per la música, que per a mi ha estat molt important al llarg de la vida. Però sí, a Barcelona vaig començar a sentir-me ensenyant de veritat i a interessar-me per escrutar en els mètodes educatius i pedagògics.

L'atenció a la personalitat

P. *Quina va ser la seva etapa més important com a professional de l'Ensenyament?*

R. Sens dubte, els 22 anys que vaig estar al Col·legi 'La Caixa' de la Verneda on vaig començar també formant-me i on vaig guanyar una plaça per oposició. Era un d'aquells centres de patronat creats pel ministre Ruiz Giménez. L'ensenyament que allí s'impartia era tradicional, però era un centre molt ben dotat i amb una 'ràtio studiorum' molt acurada. Allà vaig ser tutor dels cursos 5è, 6è, 7è i 8è. És a dir, vaig estar quatre anys amb els mateixos alumnes. Va ser una experiència molt positiva. Amb ells vaig viure el reciclatge del català, ja s'intuïa la importància de l'anglès. Puc dir que llavors vaig començar a comprendre que tot ensenyament és formatiu, que el veritable humanisme consisteix a fer persones, que és substancial educar en la tolerància i que ja des de petits cal transmetre als homes i a les dones el principi que no hi ha res ni bo ni dolent absolutament.

P. *És a dir, que el bon mestre aprèn ensenyant als deixebles?*

R. En l'exercici de l'ensenyament s'acumulen una infinitat d'experiències amb els alumnes que són tota una lliçó de vida. Jo vaig viure un moment molt dur en una excursió al Montseny on tres professors i jo, que era el responsable, ens vam perdre amb 60 alumnes. Els nois es van portar molt bé però els seus pares, sobretot al principi, ho van encaixar malament, tot i que després ho van entendre. L'Educació té moments d'aquests que, sens dubte, marquen.

P. *És més fàcil ensenyar que educar o a l'inrevés?*

R. A la meva manera de veure, és un error greu delimitar aquests camps. No es pot ensenyar cap coneixement sense educar al mateix temps, sense formar la persona, sense transmetreli els principis fonamentals de la cultura humana perquè la cultura és cultiu. I a mi m'ha interessat tot el relacionat amb l'alumne però principalment el que implica la cura de la seva personalitat. A nosaltres ens ha tocat ser mestres de tot. És molt difícil ser un destacat professor de matemàtiques, tot i que, en línies generals, per a mi és més fàcil ensenyar ciències que lletres, matemàtiques que llengua.

Miguel Omedas amb els alumnes de la 'collita' del 62 davant l'escola de 'La Caixa' de la Verneda

ARXIU

ENTRE DOS AIGÜES

Indígenes // Marina d'Algars

A la tardor es desperta el cuquet de canviar hàbits no saludables; potser és una mena de culpa inconscient pels excessos d'un estiu fantàstic amb uns quants quilets més que ens han conduït a augmentar la talla del pantaló; ja se sap: un gelat, unes cerveses de més a la plaça, llargs sopars amb amics, una copeta... Arriba setembre i nous projectes de millora i creixement personal omplen l'espai de la nostra voluntat: gimnàs, dieta, *Mindfulness*, ioga, Tai Chi, Shiatsu, meditació, llegir més i el ferm propòsit d'abandonar l'addició a les sèries i la vida de sofà. Més cultura, més lectura per canviar hàbits no saludables que ens condueixen a mal dormir. Consulto l'agenda cultural, em decideixo per una conferència a la Casa de la Dona sobre Rosario Castellanos (Ciutat de Mèxic, 1925-Tel Aviv, Israel, 1974). No tinc ni idea de qui és, però sé que valdrà la pena; celebren el Dia Internacional de la Dona Indígena, instaurat a Tiwanacu (Bolívia) en la II Trobada d'Organitzacions i Moviments d'Amèrica, l'any 1983, en record de Bartolina Sisa, guerrera, lluitadora en la resistència andina contra el domini espanyol a Cruzco (Perú), assassinada el 5 de setembre de 1782. Ixo de la conferència transformada en una activista en defensa de la dona i la cultura indígena. Esta nit s'ha il·luminat un nou territori: la xarxa de dones que han dedicat, i dediquen la seua vida a la defensa de les cultures indígenes. Castellanos va viure a Comitan, Xiapes, en la regió Maia del sud de Mèxic. Estudià Filosofia, mestra, amiga d'Ernesto Cardenal, promotora de l'Institut xiapanec de la Cultura i de l'Institut Nacional Indigenista. Directora del Teatre de Guinyol Tzeltal-Tzotzil, professora a la Universitat de Wisconsin, Universitat Estatal de Colorado i a la Universitat Hebrea de Jerusalem. Va escriure teatre, assaig, poesia i novel·la. De tota la seua extensa obra, em quedo amb el llibre, molt premiat, *Balún Catán* on desfilen uns personatges inspirats en la vida real de l'escriptora que exposa amb claredat la diferència de grups entre dones i homes, entre indis i blancs, en uns territoris on la moneda de canvi és l'assassinat sense pudor, on el matrimoni representa la dependència de la dona i la falta d'identitat, on el llenguatge és un instrument de poder i dominació. Per a Castellanos, "el món és un lloc de lluita en el qual un està compromès". Impressionant! Més que *Joc de Trons*.

L'escola rural, una oportunitat per al territori

// Jordi Marín i Monfort

Quan mirem l'escola rural gairebé sempre ho fem des de la certesa que contemplem un reducte que no pot fer res més que subsistir fins, tard o d'hora, extingir-se. Així, als pobles maldem per mantenir-la i ajornar tant com puguem el seu tancament. Lluitem per no desaparèixer i l'escola és, possiblement, el bé més preuat que cal preservar. No ens plantegem, per contra, que l'escola pot jugar un altre paper que no sigui el de víctima.

Malauradament, arrosseguem un cert complex d'inferioritat que, com passa sovint, és infundat i que per sort està esvaint-se malgrat les inèrcies heretades. Així, encara perdura la sensació que la qualitat de l'ensenyament als pobles és inferior. Res més lluny de la realitat.

Aquesta mirada paternalista, protectora, que no preveu cap possibilitat de subsistència per a l'escola és, al meu parer, un dels motius que condueixen al seu declivi i, per extensió, al del poble. Ens sabem perdedors. Què passaria si canviéssim la perspectiva? Una perspectiva més proactiva i que posés l'escola al mig d'un projecte més ambiciós: revitalitzar els pobles. Una visió on l'escola passés de ser la protegida a ser un dels actors clau, sinó el principal. Les darreres dècades s'ha apostat fort pel turisme, per la millora de les comunicacions, pel manteniment de les subvencions... però els pobles segueixen perdent pes demogràfic. Per què no explorar altres camins?

A priori pot semblar una utopia o un disbarat posar l'escola com a pilar de la recuperació dels pobles, però té un potencial com a reclam per fixar població que no estem aprofitant i que cal tenir present. La proposta és justament aquesta, posar en valor l'escola rural com a element singular per a un eventual renaixement dels pobles.

En ple debat sobre el model educatiu que cal definir i en una societat que cada dia és més conscient de la necessitat d'un canvi profund en el món de l'ensenyament que comporti noves metodologies, crida l'atenció que algunes de les propostes que es postulen com a innovadores siguin justament aquelles que de forma natural es vénen duent a terme a les escoles rurals (treball cooperatiu, interacció amb el medi, agrupaments multinivell...). Tal és el cas que ja hi ha escoles (els Encants a Barcelona o el Col·legi Akua a Santa Coloma de Cervelló) que aposten obertament per treballar tot seguint el model d'escola rural, a la ciutat. Val a dir que l'èxit de les escoles rurals no està sols en la metodologia que se segueix, no hem d'oblidar el que aporta als infants la comunitat en la que estan immersos. És recomanable llegir els estudis i treballs sobre comunitats d'aprenentatge que publica el CREA (Community of Researchers on Excellence for All) de la Universitat de Barcelona, en els que es posa de relleu la necessitat de tenir tot un entorn implicat i en sintonia amb l'escola per tal d'assolir l'èxit educatiu. Els valors que demanem a l'escola cal que tinguin continuïtat al carrer perquè els xiquets i xiquetes els acabin incorporant i això als pobles succeeix amb naturalitat.

Xiquets i xiquetes d'Ares del Maestrat
SANDRA ONOFRE

Hem de posar-ho en valor. Cal fer veure que l'escola rural ja està oferint de forma espontània allò que els corrents de renovació pedagògica reclamen. Tenim la sort de tenir un model educatiu amb unes condicions magnífiques per afrontar els reptes de la societat del segle XXI i cal que en siguem conscients. Quan ens demanin els motius per viure als pobles hem de posar per davant de tot la qualitat educativa de les nostres escoles lligada a l'entorn d'aprenentatge que comporta viure en una microsocietat amb relacions intergeneracionals constants. No tot són flors i violes, evidentment, però és una qüestió de prioritats.

Històricament la feina dels pares ha condicionat la residència familiar, però a la societat actual pares i fills acaben desplaçant-se distàncies considerables per treballar i estudiar respectivament. Davant d'això se'ns obre una oportunitat als pobles: la possibilitat d'un ensenyament de qualitat sense que els fills, almenys, s'hagin de desplaçar. Els pares, posats a desplaçar-se igualment, no s'estimarien més que els seus fills no ho fessin i que a més, tinguessin un entorn més amable i amb una escola de qualitat? Potser ha arribat l'hora que ens replantegem moltes coses.

L'escola és l'espill de la societat on es troba i ara mateix, a nivell general però sobretot des d'una òptica urbana, no ens agrada la imatge que ens reflexa. Intentem, tossudament, canviar el sistema educatiu, l'espill, però aquest segueix mostrant-nos la mateixa imatge. Potser va sent hora de canviar la societat, cosa certament complicada, o de buscar un espill que ens mostri una imatge més amable. Aquesta possibilitat la tenim més a tocar, potser només és qüestió de desfer una part del camí i tornar als pobles. Això sí, plens de coneixences que sense cap dubte enriquiran encara més aquestes petites societats.

La divisió provincial: cent vuitanta-tres anys de centralisme

// Joaquim Torrent

Aquest proper trenta de novembre es compleixen els cent vuitanta-tres anys de la instauració de l'actual divisió provincial de l'Estat espanyol, a càrrec de Javier de Burgos. Ja des del principi fou una divisió feta "des de fora" per part del govern central, i amb ànsies, valgui la redundància, centralitzadores. Va ser una divisió dibuixada damunt el mapa i sense respectar adequadament ni divisions històriques precedents ni, sovint, el marc natural... Si de cas se cedí en algun aspecte va ser a les pretensions de grups de notables favorables al poder borbònic, radicats a certes poblacions i ben connectats amb Madrid. Això explicaria perquè localitats amb molts més drets històrics i, fins i tot, amb més pes demogràfic, foren marginades en benefici d'altres de secundàries.

Aquesta divisió bàsicament el que cercava, com les seves immediates predecessores, era un fi pràctic: facilitar l'acció de govern del poder central a través de demarcacions de mida més o menys homogènia sense prestar la menor atenció a cap mena de particularitat, al contrari! I si bé aquestes noves províncies s'encabiren dins el marc formal de les regions tradicionals, només ho foren d'una manera nominal i classificatòria, però sense cap plasmació institucional. És més, molts cops els antics límits tampoc no es respectaren. Això és especialment evident en la configuració de la província d'Albacete, mig manxega i mig murciana de fet, tot i que oficialment murciana, i en el cas de la província de València, on fou arbitràriament afegida la comarca de Requena (el 1851), abans de Conca, i també en el cas d'Alacant, on s'afegiren Villena i Saix (1836), murcianes de tota la vida. Com digué Joan Fuster, a *Nosaltres els valencians*, "els parcel·ladors de l'estat en províncies, naturalment, no sentien el menor respecte per les realitats històriques i idiomàtiques dels territoris que manipulaven des de llur 'covachuela' cortesana". I com afirmà Francesc Nadal en el seu llibre *Burgueses, burócratas y territorios*, en relació als afegits a les províncies valencianes: "aquestes agregacions comportaren que bona part de l'inicial respecte històric de la divisió provincial de 1833 es desdibuixés sensiblement", per passar tot seguit a referir-se als "durs comentaris" fets per Joan Fuster en relació al rerefons polític d'aquestes redistribucions territorials, de qui fa aquesta cita, pertanyent també a *Nosaltres els valencians*: "l'annexió d'aquestes contrades a l'enderrocat edifici valencià degué ser una de les idees que els buròcrates i polítics jacobins devien reconsiderar repetidament. Jo no asseguraria pas que fos amb la intenció de desvirtuar expressament la fisonomia del País Valencià; però tampoc no gosaria negar-ho". Podia haver estat, però, una ocasió magnífica per restituir al seu àmbit original —o almenys reconsiderar-ho— zones que havien pertangut a d'altres demarcacions o regions que les tradicionals, com, per exemple, les comarques originàriament aragoneses de Medinaceli i Molina de Aragón (agregades en part a l'efímera província de Calataiud i retornades a províncies castellanes), o, fins i tot el Bierzo i altres zones gallegoparlants, pertanyents actualment a Astúries i a Lleó, no podem deixar d'esmentar tampoc que, tot i la complexitat de la qüestió, des de certes posicions no es dubtaria a fer paral·lelismes entre la Franja i els casos anteriors. Respecte a la Franja caldria destacar —com explica Jesús Burgueño a *El origen de la fragmentación provincial en Aragón. La pugna por la capitalidad altoaragonesa*— que, degut a les reclamacions de Barbastre per disputar-li la capitalitat provincial a Osca, el govern volgué consultar (1836) l'opinió dels diputats d'Osca i Saragossa, els que optaren per Barbastre, la meitat, no dubtaren a dir que on trobaria un millor lloc la part oriental d'Aragó seria la província de Lleida, i afirmaren: "Fraga, cabeza de distrito judicial de uno de los que tiene la provincia de Huesca, dista muy poco de Lérida, con quien la naturaleza, el lenguaje y aún las costumbres le unen estrechamente." Posteriorment el 1842 —com també explica Burgueño— s'havia formulat un nou pla de divisió provincial, afavorit per Fermín Caballero on les comarques de Fraga i la Llitera eren agregades a Lleida. Tot i això, però, el pla va acabar sent desestimat.

Certament, no es va optar per aquell camí, ja que pressupòsits semblants quedaven molt lluny ideològicament dels artífexs de la divisió provincial —tot i que no podien evitar, com hem vist, invocar "costums i llengua", potser per efecte del seu subconscient...—, imbuïts de pensament jacobí i il·lustrat d'origen francès. I ens atreviríem a dir que imbuïts també d'un cert castellanisme imperialista latent —tesi apuntada per Fuster, qui més aviat parla de prevenció latent, per evitar "mals majors"— el qual els faria afavorir aquelles solucions territorials que anaven en detriment dels territoris perifèrics o n'afavorien la dilució, i que d'una manera o altra afavoririen una major castellanitat. Si no, no s'expliquen, per exemple, casos com el manteniment, contra tota lògica i racionalitat, de l'enclavament burgalès del Condado de Treviño a Àlaba o la pertinença del Racó d'Ademús a València.

A banda de tot el que hem apuntat tampoc hi havia una lògica sistematitzadora, ni que fos dins els esquemes centralistes, sinó que s'actuà mitjançant la interacció de molts factors, d'una manera assistemàtica i arbitrària, malgrat tenir —això sí— uns objectius darrers marcats bastant clars. Així tant es podien tenir en compte les conques hidrogràfiques com motius històrics, o els interessos de determinats grups o els

Mapa de 1847 amb la divisió provincial de 1833 ja amb algunes modificacions. Les vores són il·lustrades amb fites representatives de cadascuna de les capitals de província
ARXIU

d'altres amb visions contraposades. N´és un bon exemple la reincorporació a Terol d'alguns pobles aragonesos primerament assignats a València en funció de criteris fisiogràfics, al·legant la validesa de llaços històrics esgrimits per certs notables; tot just el criteri contrari que se seguí amb certes poblacions que abans hem esmentat, assignades primerament a Calatayud en virtut de la direcció de les aigües, i que, malgrat els llaços històrics amb Aragó, finalment, foren retornades a Sòria i Guadalajara. A més d'arbitrària no deixà de ser també una divisió pregonament irracional i mancada de veritables fonaments. I, sense anar més lluny, tampoc no té cap lògica dividir comarques —com és el cas de la Cerdanya— en províncies, una decisió presa a molts quilòmetres de distància i, sens dubte, fruit del desconeixement .

Concretament, pel que fa a l'antiga Corona d'Aragó, no es van tenir gens en compte les divisions preexistents abans de la implantació de la dinastia borbònica —"juntes" o "sobrecollides"(Aragó), governacions (País Valencià), Vegueries (Principat i Illes), i "Consell de Mallorca" i "universitats" (illes)— en instaurar les noves províncies, absolutament artificials i mancades de tradició. De fet, els antics territoris de la Corona d'Aragó, que havien esdevingut províncies, foren esquarterats (llevat les Illes) i només perduraren com a marc històric delimitatiu però no efectiu. Per tot plegat no ens hauríem d'estranyar, doncs, de la permanent oposició a aquesta divisió per part dels moviments regionalistes i nacionalistes perifèrics, ja que les províncies, com a dispositius "separadors" de les terres de llengua catalana, seguint el model francès, formen part en el fons d'un relat essencialista espanyol que prioritza el poder madrileny i considera les perifèries com un objecte d'explotació.

Des de 1833, ha estat una constant la petició de la comarcalització, reclamada arreu del nostre àmbit cultural i lingüístic pels sectors més populars, contraposada als interessos madrilenys i de certs estrats socials autòctons benestants, mentre des de Madrid s'intentava permanentment separar llengua, cultura, ecosistemes, sistemes de comunicació, economia i societats, etc., entre el País Valencià, les Illes, el Principat i la Franja. I ensems se'ns imposava l'artifici estatal amb, com a mínim, un total menyspreu per a la nostra història i cultura, vistes com una nosa a l'hora d'articular un nou estat de tipus jacobí i de matriu castellana. I no només això sinó que l'actual divisió provincial ha estat un contramodel; una mostra d'absoluta ineficàcia i d'unes institucions monopolitzades —amb l'excepció de curts períodes— pel caciquisme i el govern central. D'aquí que una de les principals reivindicacions des de Catalunya hagi estat la reintroducció de les antigues vegueries, tal com de fet es va produir durant gran part de la Segona República i durant tot el temps de la Guerra Civil, amb l'establiment de la divisió territorial proposada per l'eminent geògraf Pau Vila. No cal dir que aquesta fou abolida pel franquisme. Un cop feta l'actual comarcalització, però, i ja paradoxalment en democràcia, tornada a demanar la divisió en vegueries, no ha estat possible de reinstaurar-la, ja que ha topat amb el Tribunal Constitucional, que l'ha tombada i ha impedit que es pugui desplegar plenament; sobretot per la prohibició d'encavalcar les vegueries damunt de províncies, circumscripcions que pel que sembla es mantenen intocables. Així, un cop més, el govern i les institucions de l'Estat han quedat en evidència, tot mostrant les seves limitacions i la impossibilitat d'assumir altres realitats nacionals que no siguin la castellana.

Per acabar cal remarcar que a la Franja aquesta problemàtica derivada de la instauració de vegueries per damunt els límits provincials no s'ha donat, ja que en principi el govern aragonès no ha previst reinstaurar cap ens superior a les comarques oficials, i ha donat per bo, llevat alguna excepció, el marc provincial. Aquí, però, la problemàtica és una altra: el no respecte, a l'hora de crear les noves comarques, dels límits idiomàtics, amb la conseqüència que part del Matarranya n'ha quedat fora i altres comarques inclouen pobles castellanoparlants o tenen una capital no catalanoparlant (Casp i Graus, per exemple), amb la qual cosa, a més d'evidenciar un greu menyspreu i indiferència per a la nostra realitat cultural es dificulta el manteniment i la normalització de la nostra llengua.

Atorgament a Osca del Premi Chuana Coscujuela

// Artur Quintana i Font

L'anterior legislatura, la coneguda com a LAPAO-LAPAPYP, ens va fer perdre la nostra dignitat d'aragonesos amb la seua política de lingüística-ficció, una dignitat que l'actual Govern s'esforça amb evidents dificultats, com veureu més endavant, en retornar-nos. Una de les seues accions per a fer-ho ha estat la creació de sengles premis, un per a l'aragonès i un altre per al català, per a persones que han dedicat forta activitat a l'estudi i foment d'aqueixes dues llengües minoritzades del nostre país. Per a donar noms als premis s'han triat els de dos grans escriptors: Chuana Coscujuela d'Adahuesca, coneguda especialment per la seua novel·la *A Lueca.(A istoria d'una mozeta d'o Semontano)*, per a l'aragonès, i Desideri Lombarte, polifacètic escriptor de Penaroja, per al català. El dia 23 de setembre d'enguany, quinze dies després d'haver estat concedit el Premi Desideri Lombarte al Santuari de la Font a Pena-roja, ho ha estat el Premi Chuana Coscujuela al Museu d'Osca, amb un ritual molt paregut en tots dos casos. Francho Beltrán, cap de serveis de la Direcció General de Política lingüística, ha dirigit l'acte, que s'ha desenvolupat quasi del tot en aragonès. Han parlat Mary Romero, la segona tinent d'alcalde de l'Ajuntament d'Osca, i Ignacio López, director de la Direcció General de Política Lingüística, i s'ha projectat un vídeo sobre Chuana Coscujuela. María Teresa Pérez, consellera d'Educació, Cultura i Esport ha lliurat els premis, que no tenen dotació econòmica, i consisteixen en una escultura obra de Pedro Tramullas, als dos guardonats *ex aequo*. Aquests han estat María Bitoria Nicolás, nascuda a Saragossa el 1939 i amb arrels familiars a Echo, autora de diversos poemaris, recollits el 2010 en volum a *Plevia. Obra poetica en aragonés cheso*, i Inazio Almudébar, nascut el 1930 a Sietemo, que ha treballat en la revitalització de l'aragonès del Semontano a través d'una gran labor d'articulista de caràcter històrico-costumista, aplegada en part el 1980 al volum *Beyendo chirar o sol*. María Bitoria Nicolás no ha pogut assistir per motius de salut a l'acte d'atorgament i en nom seu ha parlat Maite Estabén. La consellera en el seu parlament als guardonats els ha agraït "vuestra labor en favor del aragonés, que constituye un ejemplo para la sociedad aragonesa", i ha fet una encertada lectura en aragonés d'un text de Chuana Coscujuela, on aquesta declara "o mal que lo pasé de cría". L'acte s'ha clos amb un recital dels cantors Roberto Ciria i Sofía Bueno, acompanyats pels músics de la Compañía Artística Osca, que han interpretat cançons en aragonès, entre les quals la coneguda cançó occitana *Aqueras montanhas que tan altas son*, esdevinguda ja de fa temps l'himne dels països pirinencs: aragonesos, bascos, catalans i occitans.

Maite Estabén, la consellera Mayte Pérez i Inazio Almudébar
SIGRID SCHMIDT VON DER TWER

Potser no cal ni dir que aquesta part musical s'ha clos amb *S'ha feito de nuei*, cançó que va en camí de fer-se l'himne de l'aragonès de les terres altes, o potser ja ho és. Si al Premi Desideri Lombarte a Pena-roja hi va ser present una representació de les associacions de foment de l'aragonès, també al Premi Chuana Coscujuela n'hi havia de les de foment del català. I allà com ací els diaris provincials, allà el *Diario del Alto Aragón* i ací el *Diario de Teruel*, han enviat corresponsals per poder informar degudament de l'acte d'atorgament dels primers premis al nostre país a persones que destaquen en l'estudi i foment d'aquests patrimonis tan íntimament aragonesos que són les dues nostres llengües minoritzades: l'aragonès i el català. I allà com ací els mitjans d'àmbit nacional aragonès, vull dir Aragón Televisión, *Heraldo de Aragón* i *El Periódico de Aragón* no han enviat cap corresponsal per a cobrir els actes que comento, ni n'han informat posteriorment, com no és gens natural, ni gota ni pónt. Tant la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport com la seua Direcció General de Política Lingüística hauran de treballar amb fermesa en feines d'informació perquè aqueixes actituds deixen de continuar. Ho reclama la nostra salut democràtica.

Foto de família
SIGRID SCHMIDT VON DER TWER

José Ramón Bada Panillo, ex conseller del Govern d'Aragó

// Carles Sancho

El passat setembre, com ja vam dir en l'anterior revista, l'ex conseller José Ramón Bada va rebre el Premi Desideri Lombarte concedit pel Govern d'Aragó que compartí amb el seu bon amic Artur Quintana per la defensa de la llengua catalana a l'Aragó.

José Ramon Bada Panillo (Favara 1929) resident a Saragossa. Doctor per la Universitat de Munic i llicenciat en Filosofia per la Universitat de València. Exercí la docència a la Universitat de Deusto. Professor de Filosofia a Saragossa i d'Antropologia Social i Cultural a l'Escola Universitària de San Vicente de Paul. Va ser conseller de Cultura i Educació en el primer govern de la Diputació General d'Aragó entre 1983 i 1987. Promogué la Declaració de Mequinensa el 1984 sobre la defensa de la llengua catalana a les viles de la Franja i introduí l'ensenyament del català a l'Aragó als centres educatius. Inicià la publicació de llibres en català a l'Aragó —col·lecció 'Pa de Casa'— i establí el Premis Guillem Nicolau promogut pel Govern d'Aragó des del 1986 per a escriptors en llengua catalana. Esta complicada i complexa política lingüística del conseller favarol compromès a favor d'una llengua minoritària a l'Aragó està recollida en el seu d'assaig *El debat del català a l'Aragó (1983-1987)*(1990). President del Consejo Superior de Lenguas de Aragón el 2010, entitat que, malauradament, tingué una vida curta. Regularment escriu articles d'opinió en revistes i diaris. Autor entre d'altres llibres: *Prácticas simbólicas y vida cotidiana. La identidad aragonesa en cuestión* (1995), *La Tolerancia entre el fanatismo y la indiferencia* (1996), *La Paz y las paces* (2000), *Luces y sombras de la Ilustración. Libertad y convivencia* (2006), *La sed, Los Monegros y otra escala de valores* (2008), *Sin la cabecica atada* (2013) i *PeNsadillas* (2010). Este últim és un llibre d'aforismes que segueix obert i en revisió permanent.

José Ramón Bada Panillo
CARLES TERÉS

El 2010 Iniciativa Cultural de la Franja li atorgà el tercer premi 'Franja. Cultura i territori' també com a defensor i promotor de la nostra llengua catalana a l'Aragó.

U12

Quan el savi assenyala la lluna, el neci mira el dit // Esteve Betrià

El conegut aforisme "Quan el savi assenyala la lluna, el neci mira el dit", atribuït a Confuci, em ve al magí quan sento polítics i polítiques, hòmens públics i dones públiques (i assimilats/assimilades) que empren, a tothora i a tort i a dret, determinat llenguatge d'aparador, aparentment progressista, que els fa dir "diputats i diputades, veïns i veïnes, ciutadans i ciutadanes, clients i clientes, autònoms i autònomes, premiats i premiades, tots i totes (per què no el nostrat 'tothom' i així evitar el castellà que, sens dubte, traspua 'tots i totes')..."; o quan m'arriba una comunicació d'alguna associació o organisme de l'administració encapçalada per un "benvolgut/-ada soci/sòcia, escriptor/escriptora, veí/veïna...". Sense anar ara gaire lluny, els lectors (i les lectores) d'aquesta revista fa poc que hem estat interpel·lats per tal de presentar propostes de "candidats i candidates" al Premi de la Franja Cultura i Territori 2016; potser hauria quedat políticament més correcte fer una crida per presentar "candidatures al Premi (per què no guardó?) de ...". Si bé hom (i don?) creu que avança en fer visibles les dones a través de la llengua en la nostra civilització romànica (socialment encara prou patriarcal i homofòbica) simplement desdoblant el gènere de determinats noms, jo sento, en canvi, com si l'aforisme que encapçala aquest escrit hagués de dir "Quan la sàvia assenyala la lluna, la nècia mira el dit". Però potser no queda políticament gaire correcte perquè en aquest cas 'sàvia' i, en especial, 'nècia' està massa denotat negativament. És allò de referir-se sempre als corruptes, especuladors, estafadors, sospitosos... i mai a les corruptes, especuladores, estafadores i sospitoses; que d'haverhi, n'hi ha.

Ja en el número 129 de *TdF* del passat mes d'abril comentava, a propòsit del neologisme lingüísticament aberrant 'donanatge', que havia estat revitalitzat per l'Administració de l'actual Ajuntament de Barcelona com si amb aquest neologisme es visualitzés millor les dones mereixedores de reconeixement públic. Doncs bé, jo encara ho veig com una mostra de l'art de mirarse el dit i no veure la lluna. Ara, per continuar la tradició de la construcció de neologismes lingüísticament aberrants per part de l'Administració de l'Ajuntament de Barcelona, s'han publicat les bases per accedir als 'ajuts per a famílies monomarentals i monoparentals', quan entenc quer volen dir que els ajuts van destinats tant a famílies monoparentals femenines com a famílies monoparentals masculines.

Qualsevol dia d'aquest ens proposaran, si continuen mirantse el dit (o el melic), que si ara diem 'papada' quan un home mostra un sotabarba molt pronunciat, quan sia la dona la qui mostre una sotabarba prou pronunciada (t'has fixat atent lector/atenta lectora que el nom 'sotabarba' en català té gènere masculí i gènere femení: ja veus quines coses té l'idioma/la llengua) li haurem de dir 'mamada'. Ai no!, que crec que, si més no en català col·loquial, aquest mot ja designa una activitat bucal prou concreta, divertida i coneguda.

Ramon Llull i la màquina de pensar

// Júlia Llambert

Enguany anem de grans commemoracions: 400 anys de les morts de Shakespeare i Cervantes, i 700 de Llull, ben recordades de pertot. Llull sobretot a Catalunya, Mallorca i el País Valencià i força per Europa, Nord d'Àfrica i les Amèriques. No n'he sabut trobar cap al nostre Aragó; si en coneixeu, digueu-nos-ho. Llull és especialment conegut per haver escrit per primera vegada de quasi tots els temes del saber del seu temps en una llengua vulgar: el català, mostrant així l'evidència que qualsevol llengua, i no només el llatí com fins aleshores es practicava i creia a l'Europa Occidental, és apta per a la ciència; un exemple que moltes altres llengües vulgars no trigarien a seguir. Llull escriu tractats de teologia, filosofia, lògica matemàtica, política, pedagogia, química, medicina, poesia i prosa poètica, novel·les... en les tres llengües que coneix: àrab, català, llatí, tot traduint-les entre elles. Ho fa perquè està convençut que només amb la raó i el diàleg arribarem a la veritat i la pau —tan necessàries, afegeixo jo, al seu i al nostre temps. Si voleu conèixer de primera mà tota aqueixa feinadassa lul·liana aneu a veure —fins a l'onze de desembre— l'exposició *La màquina de pensar; Ramon Llull i l'ars combinatoria* al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona. Us en recomano encaridament la visita. En quedareu encantats amb les fotografies del *Breviculum* a gran format i en moviment, i us endinsareu amb molt de profit per la màquina lul·liana de pensar. No us ho deixeu perdre.

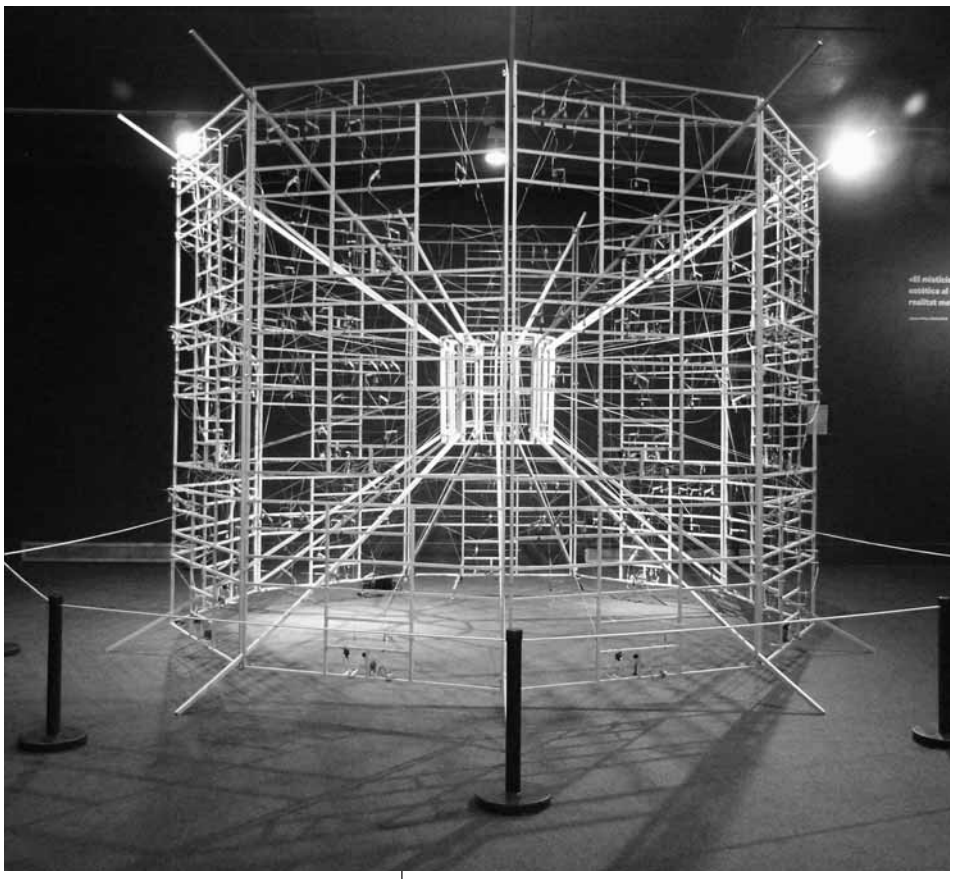

Espai de càlcul de Ralf Baecker
SIGRID SCHMIDT VON DER TWER

NO SOM D'EIXE MÓN

Un mal dia // Francesc Ricart

Hi ha dies per llançar a la brossa, a les escombraries, o als fems. Com avui. Encara no m'havia arribat el requeriment de la casa perquè m'afanyés a enviar la meua aportació a *Temps de Franja*, al matí llegia la mort d'Àngel Velasco al gran finestral que és facebook. M'he quedat estamordit: divendres passat parlàvem d'ell amb un amic comú que acabava de conèixer —coses que passen—, i que es desfeia en elogis d'aquest xic de Carlet, a la comarca de la Ribera, del País Valencià, que estava immers en l'edició d' un treball sobre la pilota valenciana...

Sí, ja ho sé, que hi ha qui no sap de qui parlo; però avui permeteu-me aquesta expansió, aquesta expansió trista. L'amic Àngel Velasco havia pujat més d'un i de dos camins a Fraga a participar en diferents actes i sempre ens transmetia energia i sensibilitat a cabassos. Sovint els valencians "denuncien" que els dels altres territoris catalans no els baixem a visitar; és un retret amb raó dedicat sobretot als del Principat, a qui s'acusa d'egocentrisme, de no saber mirar més enllà del Sènia. Àngel Velasco era un savi que s'estimava, des del seu País Valencià, el país sencer que havia trepitjat de dalt a baix a partir de les jornades de psicologia i identitat nacional que va organitzar en col·laboració amb Quim Gibert des de l'any 2000. No me'n sé estar, de reproduir unes paraules del pròleg del llibre que recull les jornades de l'any 2006: «(...) la situació d'aculturació política i desmemorització progressiva a què es veu sotmesa gran part de la col·lectivitat que formen els Països Catalans, irremediablement ens condueix (...) a una assimilació cultural i política, envers "una altra cosa", gairebé total; és a dir, a la "desaparició"».*

S'escola el temps i l'espai i he d'acabar sense dir res de les coses i persones d'ací dalt, d'aquesta part d'on parlem "el nord-occidental"; sí, un altre dia en parlarem, tornarem a parlar dels nostres "temes". Avui calia —em calia— parlar d'Àngel Velasco, d'aquesta persona que ja no hi és, que s'estimava amb passió la nostra llengua i el país. Mentre, al carrer la gent s'exclamava per l'anunci de la querella contra la Presidenta del Parlament català i es tombava a terra l'estàtua eqüestre de Franco exposada al Born de Barcelona. Avui, 20 d'octubre, no ha estat un dia qualsevol.

* *Elogi de la transgressió. Identitat nacional i desraó.* Àngel Velasco i Quim Gibert (eds). La Busca edicions

Anònimes

// Benet Martín

Sempre he cregut que la història la fan persones anònimes. Vaig néixer a Barcelona al setanta vuit. Hi ha moments i llocs de la nostra història més recent que desconec. Sé com va ser la Barcelona preolímpica perquè la vaig viure. En canvi, desconec com va ser la Mèrida dels seixanta o la Tarragona dels anys vint.

A la Universitat vaig conèixer la Laura, la meva dona i mare del meu fill Roc. Els seus pares són de la Franja; en Josep de Baldellou, l'Asun d'Estopanyà. L'Asun i el Josep són els meus punts de connexió amb la Franja; ells em van explicar la següent història.

Som a les acaballes de la Guerra Civil. L'Encarna d'Estopanyà està casada amb en Ramón, un home d'esperit revolucionari. La vida mai li ha posat les coses fàcils, a l'Encarna. El seu marit fuig i les tropes franquistes pensen que, si l'arresten —tot i el seu avançat estat de gestació—, potser xerrarà alguna cosa. Mentre busquen al Ramon i intenten treure-li informació, la tanquen a un convent (les fonts orals que disposo no m'han deixat esbrinar la ubicació real; per una qüestió geogràfica dedueixo que pot ser a Binèfar o Benavarri). Durant la seva estada les monges que es fan dir germanes (ironies de la llengua) li fan pelar patates i mil coses més que ella mai vol explicar. Com que no diu ni mu (perquè realment no sap on és el seu marit), al final la deixen anar.

La vida és molt dura en aquell temps. No s'ha d'oblidar que la guerra encara no ha acabat i que hi ha moltes ferides obertes. La rancúnia és present arreu i es pot donar el cas que un veí —ja sigui veritat o mentida— t'acusi a les autoritats que controlen la zona de pertànyer a un col·lectiu oposat al bàndol nacional (*homo homini lupus*). Més d'una vegada el Ramón havia hagut de sortir per la finestra cames ajudeu-me perquè *la Benemérita* trucava a la porta.

L'Encarna queda vídua ben d'hora: el Ramon, de camí cap a França, mor en una explosió quan intenta escapar de les tropes franquistes. Per art del maleït atzar, l'Encarna es troba que ha de fer-se càrrec d'un nen petit i tres padrins que per la seva avançada edat ja no poden treballar.

L'Encarna (la primera per la dreta) amb membres de la família, a la torre cas de Parisi (Estopanyà), a finals dels anys 40 del segle XX
ROSA TRULLENQUE
TERÈS

Viuen a Estopanyà i tenen unes torres que cultiven als afores. Els aliments poquegen. Un dia, tornant del tros, és tan gran la gana que s'atreveix a robar una col als veïns; quan arriba a casa la bull i no en deixa ni l'aroma. Anècdotes com aquesta són una fotografia de la situació que pateix molta gent de la Franja. Més d'una vegada li ha passat pel cap l'idea del suïcidi, però quan pensa en el seu fill Ramón els pensaments negatius li marxen volant.

Els seus sogres, que se l'estimen com una filla, la fan casar un altre cop. Sí, tal com sona: la fan casar. Costums de l'època. I es pot dir que té sort, perquè el seu segon marit que també es diu Ramón és un home treballador, tranquil i de poques paraules. En resumides comptes, un bon home. Després arriben al món la Delfina, la Maria i l'Asunción, però això són figues d'un altre paner.

L'Encarna Solana Lamora va ser una de les dones oblidades pel pas del temps i que van patir, com quasi tothom, els estralls d'una guerra. No va formar mai part de cap col·lectiu, no va ser una rosa d'entre tretze, ni va ser una dona *Sin sombrero*. No s'ha fet cap pel·lícula o documental on es parli d'ella, ningú ha escrit cap llibre, no se li ha dedicat mai cap vers. L'Encarna és una dona sense nom. I no és pas l'única. Milers de dones com ella són la història de la Franja, milers de dones han estat oblidades, esborrades de les fonts, milers de veus femenines han quedat emmudides.

Per contrarestar aquest greuge jo, en memòria de l'Encarna i la de la seva família que ara és la meva, podria fer servir milers de paraules per recordar el seu sacrifici, la seva generositat, el seu valor, el seu silenci. Però no em cal, amb una en tinc prou. Gràcies.

A tu, Encarna.

Propostes
de candidats i candidates a rebre el
Premi Franja Cultura i Territori 2016

Des de l'ICF s'ha decidit obrir el procés de selecció dels candidats i candidates als Premis Franja Cultura i Territori.

Si coneixeu algú amb una marcada trajectòria de defensa de la nostra cultura i del nostre territori, podeu enviar la proposta raonada, abans del 25 de desembre, a:
acmatarranya@gmail.com

El Premi Franja Cultura i Territori, segons indica el seu nom, procura distingir persones o entitats destacades en la defensa de la llengua i cultura de la Franja; per això els candidats i premiats han de ser prou significatius, i preferentment realitzadors d'una tasca d'abast general a tota la Franja.

La seua concessió i lliurament és anual i les dues associacions actualment actives a ICF se'n fan càrrec en anys alterns: los parells l'ASCUMA i els senars l'IEBC. Seguint l'ordre actual, correspon a l'ASCUMA lliurar lo Premi Franja 2016, sempre amb la ratificació de l'IEBC .

Les associacions faran difusió del veredicte i lo lliurament del premi es farà durant l'any següent i dins d'un esdeveniment públic.

Fins ara els premiats ha estat:
Pietro Cucalón, Octavi Serret, José Bada Panillo, Emilio Gastón, Projecte d'Animació Cultural per a les escoles de la Franja "Jesús Moncada", Fundació Jordi Casas i Llebot, Josep i Francesc Mauri, Javier Giralt, Carme Alcover.

Ja ho sabeu, si voleu participar-hi, envieu les vostres propostes a:
acmatarranya@gmail.com